

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Kodály Zoltán:

Erkel és a népzene

Aki ismeri Erkelt, első pillantásra csodálkozik: lehetséges-e, hogy a nép közt elterjedt? Azon, hogy más zeneszerzők: Simonffy, Szentirmay, Dankó egyes dalai elterjedtek, semmi csodálni való. Ezek mégiscsak egyes rövid dalok, többé-kevésbé könnyű, tetszetős, fülbemászó melódiák, melyek egyenként való terjedésre voltak szánva, s a nép ízléséhez néha akarva közelednek.

Nem így Erkel művei, amelyek közt afféle könnyed dalok nincsenek, csak összefüggő, nagyobb koncepciók, amelyek az operaszínpadon kívül csak úgynevezett potpurrikban, hangszereken vagy zenekaron élnek. Énekelhető formájuk nemigen van; mert ha van is elválasztható dallamuk, szövegük az operával függ össze. Útjuk a néphez rendkívül meg van nehezítve, nem utolsó okon azért is, mert ízlésben is az emelkedettebb stílusra való törekvés és az olasz zene hatása meglehetősen távol tartja őket a néptől.

Nem csoda, hogy mindössze két melódiáját ismerünk, melyek a nép közé lejutottak.

Egyik a Hunyadi László kara: „Meghalt a cselszövő”. Dudán így fújja egy Hont megyei dudás, nem is sejtve, hogy Erkeltől való.

De énekelt változata is akad:

II/253

A másik Erkel-dallam, melyet a nép átvett, a Hunyadi-induló. Ezt ismerjük fel a következő kis dalban:

Allegretto

II/254

Hogyan jutottak summás lányok, kis libapásztorok operazenehez? Valószínűnek tartom, hogy a városi hatás egyik fősatormáján, a katonacélethen keresztül jutottak efféle dallamok a faluba. Katonazene-carok állandóan játszásk, s a sok zenés kirukkolás beleplántálhatta őket a nép fiainak fülébe.

A két dal közül az egyik nem állt meg, hanem kicsirázott, kihajtott, és egy egész dallamcsaládot alapított. Egész dallambokor nőtt belőle. Számatalan változatban él, mind a hatvan év előtti, mind a leg-újabb, mai gyűjtések tanúsága szerint.

Ezeknek hasonlósága első hallásra nem olyan szembetűnő, de figyelmesebb vizsgálat meggyőző, hogy ezek is az Erkel-dallam második felének származékai. A népdalok típusai közt egyedül állnak, dallamvezetésük kiütöközik a népdalok nagy tömegéből.

Szé - pen rő - pül a pa - csir - ta fönn a le - ve - gö - ben,
El köll men - nem ka - to - ná - nak há - rom esz - ten - dő - re.

II/255

Da - ru ma - dár ma - gas - ra száll Föl a le - ve - gö - be,
Ká - roly ki - rály bé - so - ro - zott Há - rom esz - ten - dő - re.

II/256

Ka - to - ná - nak bé - so - roz - tak de hosz - szú i - dő - re!
Kis pa - csir - ta csárdás kis - an - gya - lom rep - ked a le - ve - gö - be!

II/257

De azt kérdezhetné valaki: ez volna hát az egész népdalgyűjtés célja és eredménye, hogy összegyűjtésük a nagy zeneszerzőknek a nép közé tévedt, ott esetleg deformálódott, legjobb esetben átalakult töredékeit? Hát nem bolondok, akik ezért járnak évtizedek óta a faluk sorát? Egy falusi plébános erősen vitatta, hogy a nép dalaiban semmi eredeti nincs, minduntalan ráismerünk városi szerzők dalainak elrontott töredékeire. Egy Hont megyei öreg paraszt pedig csodálkozva kérdezte: „Hát nem felülről kapjuk a nótákat? Jobban tudják azokat az urak, mint mi.”

Kedves hallgatóim! Még akkor sem bolondok a gyűjtők, ha nem is találnak egyebet. Rendkívüli a tudományos fontossága még az ilyen első tekintetre felismerhető deformációnak is. Mert az a változás, ami rajta végbont, nem véletlen, nem szeszély, hanem a nép fantáziájának, izlésének, gondolkodásának egészen határozott irányú munkája, és a néplélek megismerésére éppoly fontos dokumentum, mint a népviselet, építkezés vagy a népi munka bármely más terméke, ahol mindenütt többé-kevésbé műveltebbektől átvett elemek találhatók. Végzetes tévedés azonban azt hinni, hogy a nép közt hallható dalok túlnyomóan műveltek szerzeményei, illetve azok eltorzításai. Ez csak egyik rétege a népi dalkincsnek. Nem azért gyűjtünk, hogy lomtárt rakjunk össze elromlott dalokból, hanem mert egy mesés gazdagságú eredeti dallamkincs él a nép között. Egy régi magyar zene meg nem szakadt tradíciójának utolsó állomása, amelyet még sikerült életben találnunk. Mi a népdal? Helyesebben: mi az, amit a nép énekel?

Ha megvizsgáljuk azt a daltömeget, amely a falusi nép közt él, különféle rétegeket veszünk észre benne. Van egy felülről került rétege, a műveltek szerzeményeinek többé-kevésbé átalakult darabjai, amire most hallottunk példát.

Van egy más népektől átvett réteg. Az összehasonlító nyelvtudomány sorra veszi a magyarságot ért különböző idegen hatásokat, és az érintkező nyelvek alapos áttanulmányozása után nemcsak meg tudja állapítani a magyar nyelv idegen elemeit, hanem tisztán nyelvi adatok alapján a kultúra történetébe is bevilágít. Ugyanígy a népdalkutatás elengedhetetlen alapfeltétele megismerni, átvizsgálni mindazon népek zenéjét is, amelyekkel a magyarság érintkezett, hogy megállapíthassa a kölcsönös hatásokat, elválaszthassa az idegenből átvett a magyar eredetűtől.

Harmadik, amely a két előbbi réteg elválasztása után maradni fog: amelynek semminemű eredetét kimutatni nem lehet; ez lesz szükségképpen a régi magyar dallamkincs. Ez a régi magyar réteg megint két különböző forrásból látszik eredni: egyik a szorosan vett népi produktum, melynek szövegében annyi az öskultúra kifejezése, hogy semmiféle írástudó kultúra hatása nem mutatható ki rajta, zenéjében pedig ősprimitív, és az európai zenekultúra nyolcszáz éves formáiba nem illeszthető bele. Ez az ősréteg még a nemzet egységének idejéből való lehet, amikor a kultúra különböző fokai nem differenciáltak a nemzetet annyi különböző műveltségű, izlésű osztályra, hanem ugyanaz az ének gyönyörködtette az előkelő és közrendű embert. Minden nemzet életében volt ilyen kor, a miénkben még nem is lehetett olyan régen.

A régi magyar rétegnek másik, közvetlen – az ősréteg fölé rakódott – rétege az írástudó kultúra kezdetére nyúlik vissza. Látjuk, ma is átvész a nép a műveitek dalaiból. Régebben, minél közelebb volt a nemzet a fent említett egység korához, annál többet vehetett át, mert annál közelebb állt még egymáshoz izlésben az alsóbb és felsőbb rend. Így nagyon sok nyoma maradt meg népünk közt a XVI. századtól a XVIII. századig virágzott énekes lírának (Balassától Amadéig). Az egyetlen irodalmi műfajnak, amely mostoha viszonyaink közt megérthette a szerves kifejlődést. Ez már műköltészet, sőt részben külföldi hatás alatt, de nem kevésbé eredeti és a miénk, mint az ösköltészet.

A zenetudás majdnem teljes hiányának kell betudnunk, hogy ennek a költészetnek zenéje írás, nyomtatás nélkül, pusztá énekszóban csak úgy terjedt és élt, mint az ősnépdal. Zenéjéből írásban jóformán semmi sem maradt ránk. A boldogabb nyugati népeknek a XV–XVI. századból (mely mindenütt óriási virágzását hozta meg az énekes lírának) kötetekre menő egykorú dallamfölgjegyzéseik vannak. Nálunk majdnem semmi. És itt mutatkozik a mi zenei néphagyományainknak egy, a nyugat-európai országokban nem is képzeltető jelentősége. Nálunk a XV. századbeli hiányzó dallamfölgjegyzéseket is a néphagyomány pótolja, amennyire az pótolható. Már egy-két esetben bebizonyult: van olyan szívo s megtartó ereje a néphagyománynak, hogy XVI. századbeli dallamokat alig valami elváltozással fenn tartotta. Bizonyos idő múlva, ha majd a kutatás túl lesz a kezdet nehézségein (mert itt egy új tudományról van szó, mely az úttörés nehézségeivel küszködik), hiszem, kifogástalan tudományos bizonyítékok lesznek arra, hogy dallamaink egy része legalább XVI. századi, más része sokkal régiebb.

Befejezésül hadd fűzzek ide egy megjegyzést Erkelről. Kevesen tudják, és sohasem emlegetik, hogy már Erkel Ferenc elindult azon az úton, amelyen a zenét a nép felé, a népet a zene felé közelíteni lehet. Egész sor népszínmű zenéjét írta meg, népdalok felhasználásával. Néhányat bemutatunk ezek közül. Még nincsen felderítve, milyen forrásból merítette Erkel a felhasznált népdalokat. Nem vizsgálta senki feldolgozási módját, stílusát. Pedig az egyáltalán nem sablonos, gyakran, például a Két pisztoly kanásztáncában, egészen eredeti. A dūr-moll gondolkodásban élve, persze nem érezte kielégítő befejezésnek a fríg záróhang akkordját, ezért a Zsidó-ban négy ütemes utójátékkal toldja meg a Bús az idő kezdetű, ismert fríg dallamot, hogy tonika-befejezéshez juttassa. Nincs felderítve, hogy a nem népdalszerű dalok közt – mert ilyen is van – nincsen-e saját szerzeménye. Végül nem kutatta senki, van-e későbbi műveiben valami nyoma a népdallal való kezdeti foglalkozásnak.

Kár, hogy nem ment tovább. Talán túlságosan nagyra látta a távolságot a népdal és opera közt, hogysem áthidalására döntő kísérletet tett volna. Pedig enélkül nem remélhető, hogy a nép és a magasabb zene valaha összekerüljön.

Hogy a nép hangját megszólaltassuk, előbb meg kellett ismerni, a falusi rezervációból – ahová az idegen befolyás elől menekült – újra a nemzet színe elé hozni, az egész nemzetet újra ráismertetni. Ez hosszú időt kíván, és ma sincs befejezve. Szerényen kell kezdeni, ha a nép hangját tovább akarjuk fejleszteni. Újra ott kell kezdeni, ahol Erkel abbahagyta. Így lett a Székely fonó igazi kollektív mű, amelyben a „symphoneta” csak társszerző, afféle Homérosz. Symphonetának nevezi egy XVI. századi zeneelméleti író, Glareanus azt, aki meglevő dallamhoz többszólamú kíséretet tud írni, szemben a phonascus-szal, aki csak egyszólamú dallamot tud kitalálni. A népdalfeldolgozások korszakán keresztül fejlődhetünk csak – ha minden kedvez – olyan nagyobb egyéni művekig, amelyekben majd a nép is magára ismer, mert úgy érzi, köze van hozzá, része van benne, olyan, mintha maga írta volna.

(Rádióelőadás, 1965)

Erkel Ferenc emlékének ápolása a gyulai Erkel Ferenc Gimnázium falai között

A névválasztásról

Az Erkel Ferenc Gimnázium 2003-ban ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját. Jogelődjét, a *Karácsonyi János Katolikus Gimnáziumot* 1948-ban államosították, átszervezték és 1950-ben az iskola felvette Erkel Ferenc nevét. A névválasztás az idei ünnep fényében magától értetődőnek tűnhet, hiszen Gyula városának kétségtelül legjelentősebb alakjáról van szó, aki áldozatos zenepedagógiai tevékenysége révén kifejezetten alkalmas arra, hogy egy közoktatási intézmény névadója legyen. Ráadásul német származása a háromnemzetiségű (magyar, német, román) Gyulán, valamint munkásságának (a magyar nemzeti opera megteremtésének) minden más szempontot háttérbe szorító iránya sajátosan reprezentálja a XIX. századi Magyarország törekvéseit: a polgárosodást és a nemzeté válást. Am a Rákosi-korszak átideologizáltságának fényében már korántsem ilyen egyértelmű a helyzet. Erkel Ferenc származása, tevékenysége legalább annyira szolgálhatott volna ellenérvként a sztálinista oktatás- és kultúrpolitika helyi követői számára.

Zoltai Dénes neves zenesztéta (a gimnázium öregdiákjaként) maga is eltöpreng ezen a kérdésen az iskola fennállásának 75. évfordulójára kiadott jubileumi évkönyvben. Idézte Kodály szavait 1960-ból: *„Kevesen tudják, és sohasem említik, hogy már Erkel Ferenc elindult azon az úton, amelyen a zenét a nép felé, a népet a zene felé közelíteni lehet.”* Emlékeztetett Bartók Bélának az 1918-as népdalgyűjtése során tett „pikáns” felismerésére: a jánosházi summás-lányok által énekelt nótá dallama és tartalma kísérteties hasonlóságot mutatott Erkel Hunyadijának legismertebb részletével (Meghalt a cselszövő). Ugyancsak erre a dallamra énekelték a gyulai diákok kirándulásaik alkalmával az Árnyas erdőben szeretnék élni nyáron át... kezdetű „tandulukat”.

Az aktuális regiszter szerint ma 6 alapfokú és 2 középfokú iskola viseli a nagy zeneszerző nevét. Az ő „küldetésük”, hogy közvetítsék, átadják és a felnövekvő generációk számára nélkülözhetetlenné tegyék Erkel hagyatékát.

Kultuszképzés a gyulai Erkel Gimnáziumban

1950-től kezdve folyamatosan formálódik és intézményesül a hagyomány átadásának rendje a gimnázium falain belül. A kultuszképzés teljes eszköztára kimutatható: Erkeles szimbólumok (nyakkendő, jelvény) használata, Erkel-díj, Erkelről elnevezett vagy életművének szentelt rendezvények, a tanév rendjébe illesztett, illetve alkalmi rítusok, „szakrális tér” kialakítása az iskola földszintjén, az iskolai énekkar szerepvállalása. Ezek egy része jól dokumentált és így könnyedén követhető, más része feltűnés nélkül simul bele az iskola életébe. Létrehozásuk és „működtetésük” sikere nagyban függ attól, hogy az iskola társadalmának mely szereplői és mekkora létszámban bábáskodtak körülöttük. A kevésbé dokumentált feladatvállalások közé tartozik például a város több temetőjében fellelhető Erkel-utódok sírjai közül kettőnek a rendszeres gondozása.

Egyedi módon kötődik az iskola történetéhez, ám a szervezők és az akkori résztvevők számára életre szóló élményt jelentett az 1992. április 3–6. között megrendezett *nemzetközi kórusfesztivál*, mely a rendezvénynek otthont adó Gyula mellett a határon túli iskolák (Arad, Galánta, Csíkszereda) énekkarai számára teremtett fórumot, megvalósítása pedig méltó volt a legnemesebb Erkel-hagyományokhoz. A neves személyekből álló zsűri elnöke maga is Erkel-leszármazott, *Erkel Tibor* volt. A találkozó alkalmából a következőket írta a gimnázium vendégkönyvébe: *„Napról napra, évről évre megtelik a lellem Gyulával. Kezdem megérteni azt a vonalmat, ami szüleimet több évtizedes távollét után újra visszavezette ide. Kívánom, hogy az a teljessége térjen vissza a városnak, amely – hajdan az ország közepén vírázó helységben – annyira jellemző volt. A ma gyűjtött szellemi tábortűz messze sugárzott és messziről vonzott. Gratulálok.”*

Külön ki kell térni az énekkar több évtizedes munkásságára, melynek folyamatos magas színvonalát aranyérmek és különdíjak egész sora bizonyítja. *Beleznai Györgyné* és utódja, *Perlaki Attila* vezetésével a szükségképpen változó összetételű együttes nélkülözhetetlen résztvevője nemcsak iskolai életünknek, de a városi rendezvényeknek is.

Az pedig nem fordulhat elő, hogy Erkeles diák úgy hagyja el az alma matert, hogy nem tudja kívülről a Hazám, hazámat és a Keserű bordalt, 2010-től pedig a kötelező repertoárba bekerült Dózsa György esküje és az Erkel-féle Szózat is.

„Kell egy hely”: a szakrális tér kialakítása

A gimnázium *József Dezső* (1957) és *Simon M. Veronika* (2002) jóvoltából két Erkel-portréval gazdagodott az évek során, ezen kívül rendelkezik egy Erkel-szoborral, illetve az Országos Széchényi Könyvtár támogatásával és Gyula városának ajándékként 18 képből álló állandó kiállítást tart fenn Erkel-operák díszlet- és jelmezterveiből. Mindezek a földszinten kaptak helyet a könyvtárban, az aulában és a beletorkolló folyosón, megteremtve a keretét a november 7-én évente megrendezett születésnap megemlékezésnek. A műsort – a beavatás részeként – az újonnan bekerülő 9. évfolyam tartja az ének-karral karöltve.

Az iskolai Erkel kiállítás részlete (Kereskényi Miklós felvétele)

A kétszázadik évforduló 2010-ben

Gimnáziumunk idei eseménytörténetén keresztül kiválóan lehet illusztrálni azt, hogy hogyan lehet elevenen tartani az iskola 200 évvel korábban megszületett névadójának emlékét, hogyan lehet az eredően meglévő értékből újabb és újabb élményt és értéket teremteni.

Az idén 23. alkalommal megrendezett *Implom József Középiszkolai Helyesírási Verseny* a Kárpát-medence egészére kiterjedő rendezvény meghívója, az ünnepélyes megnyitó műsora, sőt a tollbamondás szövege is megidézte Erkel Ferenc alakját.

Erkel és kora. Gyula városa és a Barankovics alapítvány támogatásával sikerült tető alá hozni egy nagyszabású, szintén Kárpát-medencei léptékű műveltségi vetélkedőt középiszkolás csapatok részvételével. A háromfordulós megmérettetés mintegy 100 csapatot mozgósított határon innen és túl (Gyula és Budapest mellett Pozsony és Kolozsvár is képviseltette magát), tekintélyét pedig tovább növelte, hogy fővédnökségét *Sólyom László* akkori köztársasági elnök vállalta.

Erkel Diákünnep. 1963 óta két évenként kerül sor a Magyarországon immár kuriózumnak számító kulturális seregszemle (ugyan a keszthelyi Helikon még a gyulainál is patinásabb és nagyszabásúbb)

megrendezésére. A művészeti ágak széles skáláját felvonultató, egyéni és csapatmunkára egyaránt lehetőséget nyújtó háromnapos rendezvény két fontos ponton kapcsolódott a programsorozat névadójához. Az első nap estéjén fáklyás felvonulás keretében a résztvevők – most is, mint mindig – megkoszorúzták Erkel Ferenc szobrát, a menet innen továbbindult a várhoz, ahol az ünnepélyes megnyitón felcsendült egy válogatás Erkel Ferenc zenéiből az *Erkel Ferenc Vegyeskar* tolmácsolásában.

Ballagás. Az iskola legnagyobb ünnepe májusban zajlik. Az elbballagó diákok közül ekkor kapja meg az Erkel Gimnázium legrangosabb elismerését, az 1963-ban alapított *Erkel-díjat* az a személy, aki négy éven át kitűnő tanulmányi eredményt ért el és emellett magatartása is példaértékű. A ballagás hagyományos záró akkordjaként a végzős évfolyam növendékei megkoszorúzzák Erkel Ferenc szobrát.

Látogatás a Kerepesi-temetőben. Szinte minden évben sor kerül a gimnázium szervezésében tanulmányi kirándulásra Budapest néhány nevezetességének megismerése céljából. Amikor mód és lehetőség kínálkozik, a csoportok meglátogatják Erkel sírját. Idén is így történt, a 11. és 12. osztályos magyar fakultációsok jártak október folyamán a Kerepesi-temetőben és koszorút helyeztek el Erkel sírján.

A bicentenáriumi lezárása – születésnap megemlékezés-sorozat. Novemberben az ország figyelmére érezhető módon jobban irányul a nemzeti opera megteremtőjére, a gimnázium is a szokásosnál nagyobb hangsúlyt fektetett a megemlékezésre. A kilencedikesek hagyományos Erkel-műsora mellett a diákság számára lehetőség nyílt meghallgatni *Németh Csaba* történész-muzeológus előadását a zeneiskolában Erkelről. November 17-én pedig rendhagyó módon zenés, táncos és irodalmi produkcióval tisztelgett a gimnázium a névadója emléke előtt, ahol az iskola egésze képviseltette magát.

A név kötelez

„Nevünket ritkán választjuk meg magunk. Amit választani nekünk a jó sors megadhat, az a jelentés. Nevünk jelentése, nagy szavakkal: életünk értelme.” ...

„Aki Erkel mond, annak fel kell vállalnia azt a történelmet is, amely nemzeti kultúránk legnagyobbjai szerint is konfliktusokban mozog előre... Jelenünk ebből a múltból nő ki, el ne feledjük! A név ezért követeli meg az értelmezést: a kendőzetlen kimondását igaznak és hamisnak. ... Erkel karmesterei pálcája, intő muzsikusa újja a történelem komolyan vételére tanít.”

„De a Hunyadi Lászlótól a Dózsa Györgyig ívelő vonulat ne legyen merő adat! Legyen feladat is. Történelmi tudatosságban, önismeretben, kritikus-önkritikus öntudatban.”

Mit is lehet *Zoltai Dénes* szavaihoz hozzátenni? A mindenkori Erkel Ferenc Gimnázium tanárainak, diákságának kell újra és újra méltó tartalommal megtölteni a 200 éve született névadója által először jelentéssel felruházott nevet.

Erdészné Némethi Anikó

Nemzetit alkotni „hozott” kultúrákból

A dorogi bányász-zenészekről az Erkel Ferenc Zeneiskoláig

Egy zeneiskola története legalább annyira a véletlen műve, mint amennyire tudatosan szeretnék elképzelni a jövőt a megálmodói. Amikor a kis Annavölgy elveszíti bányászati központi szerepét a XX. század elején, bizonyára sokan várták szorongással a folytatást: merre, hová vezethet a bányászat, s vele a bányászok útja. Így voltak ezzel a zenészek is, akik már kis csapatokba szerveződve, fűvös hangszerekkel felszerelve ünnepeket, temeteket, táncoltattak, énekeltettek közösségeikben.

Dorog másodsor vette át az Esztergom-vidéki szénbányászat irányítását. A rugalmas, gyorsan alkalmazkodó zenészek nem tétováztak: átköltöztek, átjelentkeztek. Felkínálták szolgálataikat. *Fleischer Antal* a legképzettebb közülük, ő nemcsak karmestere, de tanítója is a zenészeknek. Ennek különösen nagy hasznát látta a világháború éveiben, amikor sorra a frontra vezényelték muzikusait. A zenekar azonban 20–21 fővel ezután is ünnepelt, temetett, táncoltattott...

Van egy képeslapunk Bartalos József gyűjteményében, az 1915-ös színezett fotó hátoldalán zenetörténeti érdekességű kérés olvasható: „Küld/d/ el postafordultával Buchner Üdvözlégy Anyám című be-kötött kottakönyvemet.” (Bánáti) *Buchner Antal* már ismert muzsikusa, 1911-ben Esztergomba hívták a

bazilika karnagyának, orgonistájának, zeneszerzőként pedig egyházi és világi műveivel egyre népszerűbb személyiség. Az ismeretlen levélíró alighanem beköltöző dorogi lehetett, a karnagy tisztelője, s bizonyára dorogi muzsikus. Megszimatolója annak, hogy a sorsuk hamarosan Buchner Antal döntésétől függ majd. 1920-ban ugyanis *Schmidt Sándor* bányafőtanácsos őt kéri fel Fleischer helyén a muzsikusok vezetésére. A bazilika vezető karnagya pedig három évre elvállalja a munkát.

Buchner a kiteljesítője mindannak, amit Dorogon az Erkel-hagyományhoz köthetünk anélkül, hogy ezt túlbecsülnénk. Fleischer zenetanári működése nélkül talán nem is vállalta volna, de az alapokat elégnék látta ahhoz, hogy – a zeneiskola fogalmának és gyakorlatának hangoztatása nélkül – egy versenyképes, félhivatásos muzsikus társadalmat hozzon létre. Ez volt az az idő, amikor még a legjobb „amatőr” hagyományok házasíthatók lettek a tudatos muzsikusképzéssel. A zenészek sokféle feladata (temetés, táncoltatás stb.) olyan tudást kívánt meg, amely nem korlátozódott a fúvós hangszerek ismeretére. Buchner éppen ebben láthatta a dorogiak erejét és fejlődőképességét. Itt a fúvós hangszerhez mindig társult más (többnyire vonós) hangszer tudása, használata is. Amit három év alatt az új karnagy kikovácsolt ebből a tehetségből, az a fúvószenekar mellett a szimfonikusok megjelenése és színvonalas teljesítése volt. Úgy adta vissza Fleischernek a karmesteri pálcát, hogy megfelelő öntudattal és célokkal rendelkezzenek. Ez hamarosan világossá vált a bányavezetők számára is: zenészek áradtak Dorog felé az országból. *Tarjáni Ferenc* kürtművész nyilatkozta egy helyen: édesapja a budapesti Operát hagyta ott a sokkal biztonságosabb dorogi jövőért.

Dorog majd visszaadja ezt a kölcsönt a nemzedékváltás során!

Válságok persze jöttek és mentek, mint ahogy a zenészek is kénytelenek voltak válságok idején ugyanezt tenni. De a *Bulhardt, Lencsés, Turczér, Gréts* stb. családok többnyire visszatértek a francia bányából, belga munkahelyekről, külföldi turnékról, amikor Dorog újra biztonságot tudott nyújtani.

A zeneiskola azonban változatlanul a karmesterek és a családi kötelékek függvénye maradt. 1939-ig az intézmény nem kapott elég támogatást ahhoz, hogy létrejöhessen. Pedig fellépések, községi zenészek és kórusok hangversenyei, templomokban megszólaló miséi, színpadi művek rendezései sürgették a megvalósítást. Buchner mellett a nép- és kántortanító *Salamon Imre* is ezen fáradozik immár szerzeményeivel, kórusaival.

Esztergom fiókiintézményeként ekkor végre megtörtént a változás. A háború azonban hamarosan eldőpörte, hosszas feledésre ítélte a szenge próbálkozást. *Gáldi Ferenc* már a sokadik zenekarvezető, aki 1953-ban – a saját lakásán – újrakezdi az intézményi szervezést. Az akkor még gyermek *Demeter Ferenc* klarinét-tanár gyakran meséli: éveken át ugyanabban az üvegerandás helyiségben kapta a hegedűóráit, és folyton az évszakok változását kellett látnia a muzsika mögött.

Gáldi azonban a tudatosságot szívóssággal is egyesítette. Elérte, hogy a községi tanács épületében kapjanak intézményileg is helyet, s olyan „zenecentrikus” képzés programját tette az asztalra, amellyel évtizedekre meghatározta a fejlődés útját: a fúvósok mellett – immár hangsúlyozott célként – a szimfonikusok hangszereit is magas színvonalon kellett oktatni. 1972-ben pedig a Bécsi úton megüresedő gyógyszertár épületét foglalták el a pincétől a padlásig, hogy folytathassák a növekedést és fejlődést.

Gáldi Ferenc a zenét nemcsak bemutató, de alkotó művésze is volt iskolájának. Elsősorban fúvósoknak szánt művei maradóndók, „Fekete gyémántok” című bányászadalokból álló indulója bekerült a fúvószenekari-indulókönyv zenei anyagába. Hangszerelése pedig pótolhatatlanok ma is a zenekar életében. Az általa elindított folyamatok fia, *Gáldi Ernő* igazgatása és karmestersége idején folytatódtak. A Gáldi család *Bende Györggyel* közösen megálmodott hangversenysorozatai a híres amerikai Bernstein-atinékre emlékeztető keretek között mesélték-magyarázták a zenetörténet korstílusait, remekműveit a dorogi Munkásotthon közönségének az 1950-es, 60-as években. Bernsteinékről aligha hallottak még. A népszerűsítő előadások és a zeneiskolai oktatás hatására nőtte ki az intézmény a járási vonzerő kereteit, hamarosan tagiskolákat kellett nyitni a növendékek számára a környező településeken. Ma nyolc tagiskola s több önállóult zeneiskola alkot hálózatot a hajdani járásban.

A legsikeresebb évtizedek éppen ekkor következtek el. *Tarjáni Ferenc* kürtművész, *Lencsés Lajos* oboaművész, *Both Lehel* zongoraművész-tanár mögött már kopogtattak az új generációk. Az iskola folyosóin hatalmas tablók emlékeznek az évtizedes fordulókra. 1973-ban a húszéves jubileumot a bányászzenekar éppen *Erkel* Ünnepi nyitányával indította, de létezett már egy fúvósötös tanári zenekar is, akik majd 1980-ban jutnak el az elhatározásig: Erkel nevét veszik fel, s 1993-as feloszlásukig fő szervezői voltak a „Jeney Zoltán” Országos Zenetanári Fúvósötös Találkozóznak. *Tarján Ferenc*, *Lencsés Lajos* már nemzetközi híru elődként tért haza az ünneplésre, *Flier Edit* (jelenleg a Szombathelyi Zeneművészeti Szakközépiskola korrepetitora) viszont zongorája mögött még növendékként készült hangver-

Az Erkel szobor a zeneiskola előtt. Hock Bertalan munkája, 1978

senyező és zenetanári pályájára (tanára, Gerstner Bálintné mennyi kiváló muzsikus nevelője napjainkig – Lattmann Béla dzsessz-zenészig, Kálvin Balázs egyetemi tanulmányait folytató zongoranövendékéig – az intézménynek!).

Két évvel később a diák Turjay Rita fuvolista (utóbb a rádiózenekar zenésze) alkot triót a tablón napjaink fuvolanáiraival, koncertező muzsikusaival, Csizmadia Katalinnal és Dávid Zsuzsával. Ez a szoboravatás éve! Az 1978-ban emelt Erkel-szobor puritánságot, belső feszültséget, ugyanakkor mértéktelenséget áraszt a mézskő változandóságot sugárzó, megkopó fehérségével. A csiszoltság és az erőzítő okozta finom rusztikusság egy messziről érkezett, saját népének kultúrájából magyart és nemzetit teremtő művészember példáját, folytonos nyugtalanságát, útkeresését és útmutatását kínálja egyszerre. Hock Bertalan zenetanár, orgonaművész, szobor- és éremtervező szerencsés polihisztor művész volt, aki nemcsak értette a zenét, de annak indulatait képes volt más művészet eszközeivel is megjelenteni.

Az 1978-as Erkel-szoboravatáson pedig a zeneiskolával szoros kapcsolatban lévő *Erkel Tibor és Fasang Árpád* méltatta a zenetanítás eredményeit is, az Erkel-hagyományok jelenlétét is a nagy zeneszerző nevét viselő intézményben. *Takács Mária* már az erkeli munkásság egyik Dorogról indult operanékes megszólaltatója volt, aki mögé méltán sorakozott fel hamarosan *Nádor Magda* bámulatos karrierjével.

Dudás Ferenc, majd nyomában immár közel két évtizede *Gréts Katalin* igazgatósága nemcsak deklaráltan, de napi gyakorlatuk sikereivel alkotják újjá folyamatosan az erkeli hagyatékot. Zeneszerző- és előadóművész tanárok, világjáró művészek kötődtek a népzeneitől a dzsesszen át a komolyzenéig ugyanúgy ehhez a hagyatékhoz, mint ahogyan fontosnak tartják a hazatérést, a tanári pályára ösztönző itthoni feladatok inspirálását. S a fiatalok folyamatos „csábításával” a fúvószenesi hagyományok továbbélését (*Fódi János* karnagy úrnak sok évtizedes tapasztalata van már az utódok nevelésében)! Az intézmény Pro Urbe, Gréts Katalin Komárom-Esztergom Megyéért díja a szűkebb haza fel- és elismerését jelzi.

A Bányász Emlékházban van egy kinagyított XIX. századvégi fényképünk. A kezdetek munkát kereső bányászai ülnek körül egymást, Európa magyar, sváb, morva, cseh, szlovák, szász, román, székely

otthonkeresői. Mindenki a maga kalapját viseli, s ettől válik színéssé az ő egybegyűrt, „letelepített” kultúrájuk. A kezdet pillanatfelvételén!

2010-ben Dorogon, a Zene Világnapján az iskola legújabb közösségei, a Halleluja Kórus (*Farkas Rose-Marie* betanításában) és a Pachelbel Kamarazenekar (*Kolozsvári Barnabásné* vezetésével) folytatta ennek a folyton változó programnak a kiteljesítését. A 200 éve született Erkelre a muzsikával, a muzsikások fiatal nemzedékeivel s alkotó tanáraikkal emlékeztek. Az emlékezés azonban az elődök előtti tisztelgés szép gesztusa is volt.

Kovács Lajos

A tatabányai Erkel Ferenc Alapfokú Művészetoktatási Intézmény ünnepi rendezvényei

Tatabánya zenei életének gyökerei hosszú évtizedekre nyúlnak vissza. Már a XIX. század végén lelkes amatőr együttesek, vonós- és fúvószenekarok, kórusok – akkori nevükön dalárdák – működtek. Tevékenységük szorosan kapcsolódott a város ipari-bányász múltjához. 50 évvel ezelőtt, Tatabánya várossá válásának időszakában a munkáskultúra élő-eleven hagyományainak talaján teremtődött meg a kulturális élet alapja. Egyre intenzívebben jelentkezett a művelődés, a művészetek, köztük a szervezett zenei képzés, oktatás iránti igény.

Az első zeneiskola a Bányász Szakszervezet kezdeményezésére 1949 szeptemberében kezdte meg működését. Az iskola alapítója és első igazgatója Kovács Béla volt, aki édesapja a hazai és nemzetközi koncertpódiumokról jól ismert Kovács Béla klarinétművésznek. Nagy magyar zeneszerzőnk, Erkel Ferenc nevét az 1955–56-os tanévben vette fel intézményünk.

A hagyományokra építve a tatabányai zeneiskola ma is a diákok általános műveltségének megalapozását, valamint a leghatékosabb növendékek művészeti pályára történő felkészítését tartja legfontosabb feladatának, a hangversenyélet szervezésével, irányításával részt veszünk a város és környéke kulturális, művészeti életének formálásában. Büszkék vagyunk az elmúlt évtizedek – sokszor nagyon nehéz körülmények között – létrehozott eredményeire, elsősorban arra a komoly szakmai-pedagógiai munkára, amellyel elérjük, hogy minden törvényi szorítás ellenére, folyamatosan szinten tudtuk tartani növendéklétszámunkat, továbbá a magas színvonalú, minőségi oktató-nevelő munka mindennapi feladatain túl intézményünket az ország egyik elismert zenei központjává tettük.

Büszkék vagyunk továbbá arra is, hogy Tatabányán sikerült felnevelni egy olyan közönséget, amely nagy érdeklődéssel figyeli a Zeneiskola művészeti rendezvényeit, a Zenebarátkör koncertsorozatait éppúgy, mint a művészeti tehetséggondozó vetélkedőket, versenyeket, fesztiválokat, a kiemelt rendezvényeinket: az Őszi Kortárművészeti Napokat és a Tavaszi Művészeti Fesztivál programjait.

Zeneiskolai művészeti munkánkban kezdetektől fogva különösen fontosnak tartottuk, hogy tevékenységünk ne maradjon meg saját, zárt iskolai kereteink között, hanem ártuljon ki a körülöttünk lévő, élő, mozgó, eleven világ felé, s éppen e világ lüktetése, élettereje határozza meg feladataink irányait.

Ebben a tanévben ünnepeltük zeneiskolánk alapításának 60. évfordulóját, amely egybeesett nevadónk, Erkel Ferenc születésének 200. évfordulójával. A kettős jubileum alkalmából valamennyi rendezvényünkkel nagy zeneszerzőnkre emlékeztünk, az ő szellemét idéztük. Erkel születésének 200. évfordulójára való emlékezés volt a mottója 2010 tavaszán megrendezett nagyszabású zenei fesztiválunknak.

2010. március 20. és április 2. között a tatabányai Tavaszi Művészeti Fesztiválon a helyi művészek mellett vendégeink voltak országos és nemzetközi híró előadóművészek, szakemberek. Az idei rendezvények kuriózumának számított az Erkel emlékére meghirdetett *zenetörténeti verseny*, amelyre meghívtuk az országban Erkel nevét viselő művészeti iskolákat, valamint az *In Memoriam Erkel* című képzőművészeti pályázatunk. A Tavaszi Fesztivál programjaiban hosszú évek óta aktívan részt vesznek Tatabánya város művészeti és kulturális intézményei, együttesei, képviselve a különböző művészeti ágakat.

Tatabánya fesztiválvárosként ebben az esztendőben negyedik alkalommal csatlakozott a Budapesti Tavasz Fesztivál országos programsorozatához. A 11. Tatabányai Tavasz Fesztivál vendégművészei voltak: *Kassai István* Liszt díjas zongoraművész, *Bazsinka Zsuzsanna* operaénekes, *Kertesi Ingrid* operaénekes betegsége miatt *László Szilvia* operaénekes, *Molnár András* operaénekes, *Tóka Szabolcs* orgonaművész, a *Kodály Vonósnégyes*, *Székely István* zongoraművész, *Pejtsik Árpád* gordonkaművész, *Eckhardt Gábor* zongoraművész, *Both Lehel* zongoraművész. Díszvendégek és egyben a záró gála-hangverseny közreműködői: *Kocsis Zoltán* Kossuth díjas zongoraművész és *Perényi Miklós* Kossuth díjas gordonkaművész.

A fesztiválon a következő tatabányai művészek és együttesek szerepeltek: *Kernstok Alapítvány* művészei, a nyitó kiállítás közreműködői: *Kaposi Endre* képzőművész – Esztergom, Cs. *Kiss Ernő* népi iparművész – Tata, *Ólveczky Gábor* grafikusművész – Komárom, *Szlávik József* festőművész – Nyeregújfalú, *Szunyogh László* szobrászművész – Tatabánya, *Szamódy Zsolt* fotóművész – Tatabánya, az *Erkel Ferenc Zeneiskola* jelenlegi és régi művésztanárai, a Komárom-Esztergom megyei zeneiskolák művésztanárai, *Tatabánya Város Fesztivál Fúvószenekara*, *Tatabánya Big Band zenekara*, valamint a zenei pályán tanuló volt növendékeink.

Az idei Tatabányai Tavasz Fesztivál nyitókiállítását a *Kernstok Alapítvány* művészeinek alkotásából rendezték meg. A *Kernstok Alapítvány* művészei Komárom-Esztergom megye képzőművészeti életének legkiemelkedőbb alkotói, kiállításukkal reprezentálták és körülölelték a fesztivál valamennyi programját. A másik nagyszabású kiállítást az *In Memoriam Erkel képzőművészeti pályázatra* érkezett alkotásokból állítottuk össze, melyet az Erkel évforduló jegyében hirdettük meg általános és középiskolák tanulóira részére. Több mint 40 alkotás érkezett az ország minden részéből. A Bátortereny, Sajólad, Makó, Halásztelek, Tatabánya, Barcs iskoláiból érkezett pályamunkákat *Lévai Ádám* képgrafikus, *Hajdú Zsófia* tervező grafikus és *Piros Zoltán* tervező grafikus értékelt és díjazta.

Az Erkel emlékévé ünnepségsorozatának keretében tíz hangverseny megrendezésére került sor. A nyitó koncertet *Kassai István* Erkel zongoraestje jelentette *Bazsinka Zsuzsanna* és *Molnár András* közreműködésével. A további kiemelkedő zenei rendezvények sorában került az érdeklődő közönség elé Tatabánya Város Fesztivál fúvószenekarának hangversenye; *Dezső Marianna* és *Both Lehel* kétzongorás koncertje (Tatabánya és Lábatlan helyszíneken); az *Erkel Ferenc Zeneiskola* művésztanárainak hangversenye a megyei vendégek közreműködésével. Az *Erkel 60 év – Gála* c. növendékhangverseny kiemelkedő eseményeként a zenetanárokból alakult zenekar és a növendékeinkből alakult kórus közreműködésével bemutatásra került *Selmecei György: Millenniumi Óda* c. műve is. További fontos rendezvények voltak: *Tóka Szabolcs* orgonaestje *László Szilvia* operaénekes közreműködésével; a zenei pályán tanuló volt növendékeink hangversenye; a Tatabánya Big Band koncertje; és végül a Záró Gála hangverseny, melynek műsorát részben a zenei pályán tanuló, nemzetközi versenyeket nyert volt zeneiskolai növendékeink adták (*Licsák Attila* zongora, *Rohr Andrea* hegedű, *Laskay Zsuzsanna* hegedű), továbbá korábbi tanáraink, ill. vendégművészek (*Kocsis Zoltán*, *Perényi Miklós*).

A tehetséggondozással kapcsolatos programok sorában a fesztivál kiemelkedő rendezvénye volt az *Erkel emlékvérseny*, melyet két fordulóban rendeztünk meg: egyrészt az Erkel nevet viselő zene- és művészeti iskolák részére hirdettük meg országosan, másrészt Komárom-Esztergom megye általános iskolái részére. A versenyre összesen tíz csapat jelentkezett, ötven növendékkel. A győztes tanulók és felkészítő tanáraik nagy örömmel fogadták ajándékunkat, az Erkel operákra szóló 32 belépőjegyet, amely fődíjként került átadásra. Ugyancsak a tehetséggondozó munka részeként került megvalósításra a Komárom-Esztergom megyei zeneiskolások és tanáraik részére hagyományosan meghirdetett „nyílt tanítás” *Eckhardt Gábor* zongoraművész és *Pejtsik Árpád* gordonkaművész vezetésével.

Az Erkel ünnepségeink zárásaként nagyon nagy megtiszteltetés érte iskolánkat. Maklár-Szalontai Csaba képviselő úr támogatásával egy gyönyörű *Erkel szobrot* kapott zeneiskolánk, melynek felavatására 2010. november 26-án került sor. A szobrot *Széri-Varga Géza* szobrászművész készítette. A szobor nemcsak a 60 éves zeneiskolánk eddigi oktató-nevelő munkájának elismerését jelenti számunkra, hanem városunk kulturális-művészeti értékeinek gyarapodását is. A szoboravató után nemzetközi hírű művészek Erkel hangversenye zárta a programot *Szecsődi Ferenc* hegedűművész, *Temesi Mária* és *Daróczy Tamás* operaénekesek közreműködésével.

És még egy kis meglepetés: *Erkel emlékkönyv* van készülöben, melyet december folyamán jelenteti meg iskolánk, benne a 60 éves intézmény múltja és jelene sok-sok fotóval, dokumentummal. Az emlékkönyv szerzői: dr. Somorjai József történész, *Dezső Marianna* igazgató és *Dallos István* fotóművész. A könyvet *Kocsis Zoltán* zongoraművész köszöntő gondolataival ajánljuk az érdeklődők figyelmébe.

Dezső Marianna

Gyökerek

Családkutatás és iskolai szocializáció

„Minden megy, minden visszajő [...].
Minden meghal, minden újra fölvirágozik [...].
Minden eltörik, minden újra összeillesztetik [...].
Minden elválík, minden újra üdvözli egymást.”
Friedrich Nietzsche: Imígyen szóla Zarathustra

Több mint húsz éve tanítok magyar-történelem-pedagógia szakos tanárként felső tagozatosokat és gimnazistákat. Nagy tervekkel, elszántsággal indultam a pedagógusi pályán. A tervek jelentős része azóta megvalósult, az elszántságom töretlen, a lendületem meg-megújuló maradt. Nem kis ösztönzést jelentett számomra, hogy a valóság, a gyerekekkel való közös munka sok esetben az álmaimon is túltett. Ilyen pedagógiai élményt jelentett számomra a tanítványaim történelem-tanulmányainak lezárását, koronáját jelentő családtörténeti kutatómunka. Az alábbiakban bemutatandó családkutató feladatokon 14 és 18 éves diákok egyaránt dolgozhatnak, a munka kapcsolódhat nemcsak a történelemhez, hanem a magyar nyelv és irodalomhoz, az osztályfőnöki órákhoz, az ember és társadalom műveltségterület más tantárgyaihoz is.

A magot *Párdányi Miklós* történelemtanárom ültette el bennem, ő hívta fel a figyelmemet arra, hogy a családkutatás mennyire meghatározó lehet az egyén identitásának kialakulásában és megerősödésében. A személyiség belső folyamatainak még pedagógusként sem lehetünk igazán tanúi, csak egy-egy megnyilvánulásban érhetjük tetten ezek alakulását. A családtörténeti kutatómunka során a tanulók önismerete elmélyülhet, olyan kérdésekre keresik és kapják meg a választ: „ki vagyok én?”, „kikhez tartozom?”, „honnan jövök?”. A családon és a rokonságon belüli szociális kapcsolatok erősödhetnek, a múlthoz, a történelemhez való viszonyulás élővé, személyesebbé válhat, a tanuló a kutatómunka valódi élményét élheti meg.

A családkutatás további eredménye, értelme lehet a családtagok élettörténetének, élethelyzetének térbeli és időbeli, kulturális és szociológiai összefüggéseinek megértése, a saját család múltjának és a másik ember történeteinek előítélet-mentes befogadása. Az egymást követő generációk életútjának megismerése révén a történetiséget saját élményként tapasztalhatják meg, megélhetik azt, hogy a „nagy” történelmi folyamatok (a világ, Európa, Magyarország, illetve a régió története) hogyan befolyásolják egy család életének alakulását. A feladatok természetes módon fejlesztik a kritikus gondolkodást, az ítéloképességet, az erkölcsi érzéket, a problémamegoldó képességet, az önismeretet, az önértékelést és az önszabályozást.

A családkutatás egyéni kutatómunka, felfedező tanulás; egy teljes tanéven át tartó feladat. Az időbeosztás a tanulók egyéni tervezése és szervezése szerint történik. A kutatást segítő tanár folyamatos konzultációt, tapasztalatcserét biztosít, szükség esetén beszélgetőköröket, esetmegbeszéléseket szervez. *Családtörténeti kutatófüzet* nyitását és vezetését javaslom. Ne csak a családtörténeti kutatómunka eredménye, hanem a kutatási tervek is ebbe a füzetbe kerüljenek. A családkutatás feladatait, menetét a gyerekek feladatlap formájában kapják meg. A segítő pedagógus folyamatosan legyen nyitott a gyerekek kutatással kapcsolatos egyéni problémáira, tanulói jelzés esetén egy-egy jó tanáccsal segítse a munkát. A kutatómunka segítésében nagy szükség van a tanár tapintatára, a család belső életének tiszteltben tartására. Hangsúlyozni kell, hogy csak azok a kutatási eredmények kerülnek az osztály nyilvánossága elé, a tanár is csak azokba a családtörténeti kutatási eredményekbe tekinthet be, amelyekhez a család hozzájárult.

A kutatómunka első fázisa a család által megőrzött hivatalos dokumentumok (születési, házassági és halálozási anyakönyvi kivonatok) összegyűjtése; ezen okiratok szövegéből meghatározott adatok (nevek, dátumok, helységnevek) kiemelése; testvérek, szülők, nagyszülők, nagynénik és nagybácsik, unokatestvérek születési és halálozási, házasságkötési idejének és helyének rögzítése a családtörténeti kutatófüzetbe. Az összegyűjtött adatok rendszerezése után a tanár által megadott séma alapján egyenes ági, apaági leszármazás szerinti családfa készítése a feladat. Ezen a családfán tehát nem szerepel az anyaági leszármazás, valamint a testvérek sora. Külön családfa készíthető valamennyi legközelebbi vérrokonról, ezen jelölhetők a nagybácsik, nagynénik és az unokatestvérek is. A családfa elkészítésénél nemcsak a tanár által megadott családfaséma jelenthet kiindulópontot, hanem a család által őrzött – például

dául a második világháború előtt, alatt készített – családfák, valamint a családi emlékezetben megőrzött adatok is segítséget adhatnak. Találkoztam olyan családtörténettel, amelyben az adatok egy részét temetők sírköveiről, kopjafáiról nyerték. A gyerekek összegyűjthetik legközelebbi családtagjaik beceneveit, ragadványneveit, amelyeket a családban használtak, használnak, ahogy iskolás korukban, munkahelyükön, lakóhelyi közösségeikben neveztek, illetve nevezik őket. Erről rendszerezett írásbeli feljegyzés készülhet a családtörténeti kutatófüzetbe, abban jelölhetik azt is, hogy kik, mikor, hol neveztek úgy az adott családragot.

Családi esték, hétvégék feladata lehet a család eddigi lakásai, házai alaprajzának elkészítése: a helyiségek, az ajtók, az ablakok, a falak méretének (hosszúságuk, vastagságuk) jelölésével. Érdekes lehet a lakások berendezésének vázlatos rekonstruálása, a berendezés legfontosabb változásainak, azok okának rögzítése, a családi ház vagy a társasház alapvető adatainak összegyűjtése (az építés ideje, a tulajdonosok, a ház típusa, társasház esetén a lakások száma, a jellemző lakásméretek, azoknak a lakóknak a neve, akikkel a család szorosabb kapcsolatban áll, a kapcsolat jellege).

Személyes történelem – kedvenc tárgyaim címmel rendeztünk kiállítást tanítványaimmal az elmúlt tanévben a budapesti, VII. kerületi Janikovszky Éva Általános Iskolában és Gimnáziumban a családtagok legkedvesebb tárgyairól készült rajzokból, fotókból. A kedvenc tárgyat mindenki néhány mondatdal mutatta be azonos vázlat szerint: a tárgy megnevezése, készítésének ideje, a tárgy történetének fontosabb mozzanatai, a tárgyhöz való érzelmi kötődés magyarázata.

Szívesen végzett feladat a gyerekek számára a *családtörténeti fotóalbum* készítése, amiben helyet kapnak a fényképek mellett másféle képi családi emlékek is (például rajzok, emléklapok, oklevelek), valamint írásos emlékek, például magán- és hivatalos levelek, képeslapon írott üdvözlések, kitérítések, irodalmi jellegű szövegek. Szükséges a fotókhoz kapcsolódó alapvető információk összegyűjtése: kit, mikor, hol, milyen esemény résztvevőjeként ábrázol az adott kép. Egy-egy fotó esetében elképzelhetők különböző, akár egymásnak ellentmondó adatok is: például a nagypapa emlékezete szerinti, illetve a nagymama emlékezete szerinti helyekben, időpontokban, akár személyekben is.

Érdekes lehet annak összegyűjtése, kit, milyen embernek őrzött meg a családi emlékezet. Minden család alkothat rövid életút-értékeléseket, például „jó ember volt”, „sokat dolgozott”, „a gyerekeiért élt”. Meg lehet vitatni a gyerekekkel azt is, mikor érdemes szó szerint leírni egy-egy családtag visszaemlékezését írásos vagy képi emlékekkel kapcsolatban.

Az I. félévi munka záró feladata: családtörténeti események jelölése térképen. Az adott település térképén azoknak a helyeknek a jelölése, amelyekhez fontos családi emlékek kapcsolódnak. A jelöléseknél minden családtag más-más szint kaphat, az azonos élmények pedig azonos ikont. A település térképén jelölni kell a legfontosabb utcákat, tereket, középületeket, a szomszédos településeket és a határterületeket. A térkép alatt rövid szöveges összefoglaló készüljön: az adott helyszínhez milyen családi esemény kapcsolódik. Magyarország, a Kárpát-medence, Európa, esetleg a Föld térképén is jelölni lehet azon helyeket, amelyekhez a tanulónak, illetve számára fontos családtagjának valamilyen fontos élet-eseménye kapcsolódik.

A családtörténeti kutatás anyagából válogatva *Személyes történelem* címmel kiállítás rendezhető. A kiállítás célja lehet az érdeklődés felkeltése a családkutatás iránt, elérhető, hogy a kiállított anyag elgondolkodásra késztesse, a látogatókat saját kutatásra ösztönözze. A kiállításához lehet plakátot tervezni, illetve készíteni, ismertetőt írni, kiállítási megnyitót rendezni, amelyen a családok legkedvesebb irodalmi és zenei műveiből hangozhat el válogatás. Izgalmas osztályfeladat a képek, rajzok, térképek, szövegek, tárgyak elhelyezése vitrinekben, paravánokon. A kiállítás bemutatására a kiállító osztály tagjai vállalkozhatnak. A családtörténeti kutatás, valamint a *Személyes történelem* című kiállítás megrendezése önmagában is sok értékelő mozzanatot rejt. A kutatási eredmények már önmagukban örömet, megelégedettséget szereznek a tanulóknak. A kiállítás vendégkönyvébe írott bejegyzések hasznos visszajelzések.

A családtörténeti kutatómunka II. félévi feladata interjú készítése a legközelebbi családtagokkal: nagyszülőkkel, szülőkkel, testvérral, testvérekkel. A tanulók számára pontosan meg kell fogalmazni az interjúkészítés célját és tartalmát: az interjúalanyoknak élettörténetüket kell elmondaniuk születésüktől az interjúkészítés időpontjáig (születés, gyermekkor, iskolák, tanulmányok, házasságkötés, a gyerekek születése, munka). Az interjúalanyok visszaemlékezését a családtörténetet kutató tanuló kérdéssora vezeti, irányítja. Fontos feladat az interjúkészítésre való felkészülés, a kérdéssor megfogalmazása, összeállítása. Kérdéstípusok lehetnek: adatokra rákérdezők, egy-egy esemény, életszakasz összegző értékelésére ösztönző, az életút összegzését váró, történeteket előhívó kérdések. Előkészítő osztálybeszélge-

tés tárgya lehet: Milyen a jó kérdés felépítése? Melyek a leggyakrabban előforduló rossz kérdések? A tanulók segítő javasolt tanári kérdéssorból kiindulva készítik el a saját interjútervüket. Osztályvita témájává tehetők az összeállított interjú kérdéssorok is: melyek a jobb kérdések és miért.

A tanulóknak javasolt kérdéssor:

– A saját családhoz kapcsolódó kérdések:

Milyen volt, milyen ma a kapcsolata a szüleiével, nagyszüleiével, testvéreivel, más közeli családtagjával? Milyen emlékezetes gondolataikat, mondataikat, hozzájuk kapcsolódó történeteket őriz a család? Milyen becsben tartott tárgyakat kapott tőlük? Milyen fontos családi ünnepekre emlékszik? Milyen emlékezetes történeteket őriz magában ezekről? Milyen más családi programokra (kirándulásokra, utazásokra, kulturális eseményekre) emlékszik? Kik vettek ezeken részt? Milyen történeteket őriz magában ezekről? A magyar történelem sorsfordulói érintették-e, befolyásolták-e a család életét? Mikor? Hogyan? Milyen családi történetek maradtak fenn ezekkel kapcsolatban?

– A családalapításhoz kapcsolódó kérdések:

Véleménye szerint mikor vált felnőtté? A felnőtté válása során, kamaszkorban voltak-e konfliktusai szüleiével, iskolai környezetével? Ezek hogyan oldódtak meg? Milyen udvarlási szokások voltak ifjúkorában? Házastársának kiválasztásában milyen szempontok vezérelték? Küzdött-e nehézségekkel családja a lakás, az otthon megteremtésében? Miért? Hogyan? Hogyan sikerült úrrá lenni a nehézségeken? Saját gyermekeit milyennek látja? Milyen kedves emlékeket őriz róluk magában?

– Az iskolai élményekhez kapcsolódó kérdések:

Iskoláiról, iskolai évekről milyen emlékeket, történeteket őriz? Milyen tanárai hagytak Önben maradandó nyomot? Mely tanárainak őrizi az emlékéit? Miért? Barátaival hol ismerkedett meg? Mióta tart a barátságuk? Mi tartja össze barátságukat? Miben segítik egymást?

– A munkavállaláshoz, a munkahelyhez kapcsolódó kérdések:

Mi befolyásolta a foglalkozás, a hivatás kiválasztásában? Volt-e valamilyen kényszer a választásban? Munkatársaival való kapcsolatát hogyan jellemezné?

– Az öltözködéshez, lakberendezéshez, családi étkezésekhez kapcsolódó kérdések:

Az öltözködésben milyen szempontok vezérlik? Lakása bútorainak kiválasztásánál milyen szempontok vezérelték? Hogyan jellemezné otthonuk hangulatát? Van-e valamilyen különösen kedves ipar- vagy képzőművészeti alkotása? Miért kedves Önnek? Van-e olyan étel, sütemény, amit a család különösen kedvelt, kedvel? Ki készítette (készíti) ezeket?

– Az életút egészére vonatkozó kérdések:

Melyik életrészakaszban, élethelyzetben érezte magát a helyén, érezte magát boldognak, elégedettnek? Sikerült-e megvalósítani önmagát? Miben? Hogyan? Kik voltak a fontosabb segítői? Kiknek, mit köszönhet? Érzelmileg kik álltak közel Önhöz? Miért? Milyen nehézségekkel kellett megküzdenie élete során? Sikerek, kudarcok története. Hogyan látja ma? Milyen fő célokat, értékeket fogalmazott meg életére vonatkozóan? A világról, az emberről, az életről való gondolkodását meghatározta-e valamilyen világnézet, filozófiai irányzat? Voltak-e, vannak-e példaképei? Miért váltak azzá? Milyen ajándékozási szokások jellemzik Önt? Milyen jó cselekedetei voltak életében, amelyek ma is büszkeséggel töltik el? Elégedett-e az életével? Mit csinálna másképpen? Milyen céljai vannak?

– Egy-két családi eseményhez kapcsolódó történet kiválasztatása, elmeséltetése, a történetek lejegyzése. Az interjúkészítés kiegészítő feladata: a sokat hallott családi történetek közös felidézése, nagy családi küzdelmekre, nehézségekre és örömökre való emlékezés, továbbá annak megismerése is, hogy a magyar történelem sorsfordulói hogyan érintették a családot. Felhívom a tanítványaim figyelmét arra, hogy a feladat elvégzése sok tapintatot igényel, különösen a fájdalmas vagy a beszélő számára különösen fontos esemény felidézésekor. Az interjúkat hangszalagokra veszik fel a gyerekek, vagy a kérdések mentén haladva az interjúkészítés során jegyzik fel a válaszokat.

Az interjú elkészítését követően a hallott szövegek lényegének írásba foglalása a feladat. Egyrészt időrendben leírni az életút legfontosabb eseményeit; ez tartalmazhatja az események személyes értékelését és az érzelmi viszonyulásokat is. Másrészt érdemes külön-külön leírni az egyes személyekre vonatkozó visszaemlékezéseket, értékeléseket, itt jelölve azt, ki kire emlékezett. A sokszor hallott családi történeteket is külön-külön lehet összefoglalni, valamint a történelmi sorsfordulókhoz kapcsolódó családi emlékeket. Az interjúkészítés lehetőséget nyújt az egyéni stílus, a társadalmi és földrajzi tagoltság szerinti nyelvváltozatok megfigyelésére. Az anyanyelven belüli kódváltásban is saját élményű tapasztalat

talatot szerezhetnek a diákok. Megtapasztalhatják ugyanabban a témában az élőbeszéd és az írott nyelv különbözőségét.

Problémát jelent az, ha nem kereshető fel személyesen mindegyik családtag. Ekkor levélben történik az „interjúkészítés”, ez jó alkalmat nyújt arra, hogy a gyerek iskolai feladatát, ehhez kapcsolódó kérését fogalmazza meg írásban köszönetnyilvánítással.

A családtörténet-írás utolsó szakasza az interjúszövegek alapján – főként a nagyszülőkről, szülőkről, a családtörténetet készítő diákról és testvéréről szóló – családtörténet összeállítása. Az ősz- szegyejtött adatok szelektálása, újszerű csoportosítása, új összefüggések felfedezése a feladat. A családtörténeti kutatófüzet a kutatómunka során szerzett személyes élmények megfogalmazásával, összegzésével zárulhat.

2007 tavaszán *Személyes történelem – családtörténet himzések tükrében* címmel rendeztünk kiállítást a budapesti VI. kerületi Erkel Ferenc Általános Iskolában és Gimnáziumban Horváthné Juhász Éva múzeumpedagógus kolléganőmmel. Nagy Béláné, Éva néni családtörténetét tekinthettük meg. Szándékunk szerint példát kívántunk adni arra, hogy egy család élete miképpen jeleníthető, idézhető meg tárgyi emlékek, dokumentumok, családi produktumok segítségével. A kiállítás anyaga azt is érzékeltette, hogyan öröklődnek az értékek és felhalmozott tudás a családban nemzedékről nemzedékre úgy, hogy mindenki megtalálja, megőrizze saját személyiségét is.

A kiállított darabok: 1. Éva néni anyósa által 1932-ben készített hódmezővásárhelyi himzett ágynemű. 2. A Szél nagymama gyerekágyas ágyneműje az 1890-es évekből. Gazdagon díszített ünnepi ágynemű „klöpli” csipkével, cérmagombokkal. Régen a polgárlány díszgarnitúrájának fontos darabját jelentette. Az anyagot Grazból hozták, Éva néni 10 éves korában kapta nagymamájától. 3. Éva néni apai ági „öreganya” saját készítésű szötes törölközője Mészáros Ilona monogramjával. Több szöteset stafingként kapták meg az unokák. 4. Brüsszeli csipke, 1956-ban emigrált nagybátyja hozta egyik hazalátogatásakor. 5. Tiszavidéki keresztzemes, gyakorló terítő, Éva néni munkája gimnazista korából. 6. Uzonnaszalvéta. 7. A horgolt és vert csipkéket Éva néni és Böske nagynénje, dr. Koncz Erzsébet (ügyvéd) készítette. 8. Selyem zsebkendőtartó. 9. Gyakorló kézimunka, az aszúrozást tanulta rajta Éva néni gimnazista korában, tálcakendő lett belőle. 10. Szürhímzés, gyapjúfonallal készült. 11. Írásos asztalterítő, Éva néni testvérenek, Jucinak a munkája az 1980-as évekből, Kecskemétre kerülésekor készítette. 12. Tiszavidéki keresztzemes, konyhai terítő, Éva néni örökségként kapta Böske nénjétől. 13. Horgolt csipketerítő, Éva néni anyja testvérétől, Ilona nénitől örökölte. 14. Mezőségi, gyakorló terítő, tálcaterítő lett belőle, Éva néni édesanyjának munkája, „Spórolós, unatkozó, örömteli nyugdíjas háziasszonyi munka” – idézet Éva nénitől. 15. Terítőnek összedolgozott szalvéták Koncz Erzsébet monogramjával, Éva néni édesanyja nyugdíjas korában készítette. 16. Konyhakendő mezőségi és torockói motívumokkal, Éva néni édesanyja öregkorában készítette. 17. Írásos, Juci munkája, Éva néniék csillaghegyi új háza számára készült. 18. Írásos mintakendő, gyakorló terítő, tálcakendő lett belőle, Éva néni munkája 16 éves korából. 19. Tiszavidéki keresztzemes, étkezési abrosz, Juci készítette 35-40 éves korában. 20. Mezőségi, konyhaszekrény és asztaltakaró, Éva néni édesanyjának a munkája az 1960-as évekből. 21. Nagyírásos futó horgolt csipkeszegéllyel, szalovásznonra készült 1970 körül, Éva néni édesanyja készítette, az írásos volt a kedvenc himzése. 22. Mezőségi minták, Éva néni édesanyja készítette az 1960-as években, konyhaszekrényben és kamrapolcokon volt díszítés. 23. Tiszavidéki keresztzemes aszúr díszszalvétával és varrt csipkeszegéllyel, anyai ági nagymamától örökölték, kedvenc abroszuk volt. 24. Torockói, lapos és száröltéssel készült, étkezési abroszon futóként használták, Éva néni nővére, Juci készítette aktív időszakában. 25. Tiszavidéki keresztzemes asztalterítő, Juci készítette 1975-76 körül.

Nagyon különböző társadalmi rétegekhez tartozó családokkal, gyerekekkel foglalkoztam pedagógus pályám során. Meggyőződésemmé vált: ha a családkutatás fentiekben vázolt pedagógiai programja a közoktatás természetes részévé válna, ha bekerülne az iskolák életének vérkeringésébe, mindennapjaiba, hatása túl mutatna az oktatási rendszer keretein. A szociális készségek, képességek, attitűdök szintjén egy reális énkép kialakulását segíthetné, a nemzedékek közötti kapcsolatok felvételét, erősítését, a kapcsolatos tartalom tudatosulását, az előítéletek csökkenését, életértékek átörökítésének megélését saját élményű tanulás révén.

A családkutatáshoz szükséges hiteles és hatékony kommunikáció erősítheti az önbizalmat, a magabiztosságot: a másik ember felé fordul az őszinte kíváncsiság erejének, hatásának megélésével. Magasabb fokú felelősségérzetet alakíthat ki abban a tekintetben, hogy mi a szerepünk az idősebb és a fiatalabb generációkkal való kapcsolatunkban. Fejlesztheti a toleranciát, a másik ember tiszteletét küzdeldemeinek, eredményeinek megismerése révén.

Maksa Katalin